

УВОД

Зборник који је пред вама представља нову етапу у остварењу плана његових уредника да у оквиру Института за књижевност и уметност успоставе интердисциплинарно истраживачко поље и теоријско-методолошки оквир који обједињује проучавања у области књижевности и филма и указује на њихову неоспорну теоријску и методолошку повезаност. Будући да су књижевна теорија и историја до сада чиниле основно поље институционалних и научних пројеката Института, отварање овог интердисциплинарног простора као поља научне размене, дијалога и умрежавања са студијама филма показало се као подстицајно за даље развијање студија књижевности. Ова, друга по реду, вишеструко интелектуално бременита књига из ове области окупила је готово двоструко више сарадника у односу на претходни зборник *Филм и књижевности*, објављен 2020. године у Институту за књижевност и уметност. Својим обимом и тематском разуђеношћу она сведочи о израженом интересовању за ову врсту научног истраживања и размене резултата, као и о интензивнијем повезивању научника на индивидуалном и институционалном нивоу.

Овај зборник део је великог, динамично осмишљеног пројекта усмереног на покретање нових, хибридних научних тема и методологија које обједињују проучавања писане речи у односу на филмске и сценичне уметности, односно на форме које садрже основне постулате филмског начина посматрања и артикулисања света око нас и у нама. Оваква делатност обухвата читав низ активности, укључујући научне скупове, округле столове, промоције, интервјуе са уметницима, тематске зборнике о мултимедијалним ствараоцима, као и сарадњу са Југословенском кинотеком, филмским фестивалима и другим релевантним институцијама.

Проучавања филма и књижевности започета су још 2018. године, када је Институт за књижевност и уметност, у сарадњи са Факултетом драмских уметности у Београду, организовао паралелне научне скупове: један посвећен уметности Живојина Павловића, праћен изложбом његових дела, и дру-

ги, који је окупио значајан број истраживача заинтересованих за разноврсне аспекте узајамних веза филма и књижевности. Од тада је објављен зборник *Филм и књижевности* (2020), под уредништвом др Марије Грујић и др Кристијана Олаха, а одржан је још један научни скуп под називом „Филм и књижевност 2.0: Књижевно и филмско – у прошлости, садашњости и будућности културе“ (2023). Све ове активности допринеле су да се бројна истраживања, дискусије и анализе саберу у још једну обимну збирку текстова, која ће, надамо се, привући пажњу научне јавности и познавалаца књижевности и филма.

Зборник о коме је овде, напоследку, реч, под еклектичким називом *Филм и књижевности 2.0*, представља наставак сумирања претходних искустава, знања, сарадничких пракси и интелектуалних размена које су се изнедриле у оквиру овог широког, динамичног и, може се рећи, ренесансно конципираног поља деловања. Велико интересовање за писање о темама узајамних веза филма и књижевности показали су бројни сарадници Института за књижевност и уметност, као и колеге са Факултета драмских уметности у Београду, Филолошког факултета у Београду, Филозофског факултета Универзитета у Новом Саду, Филолошко-уметничког факултета Универзитета у Крагујевцу, Академије уметности у Новом Саду, Института за филозофију и друштвену теорију у Београду, Етнографског института у Београду, Института за српску културу у Лепосавићу, као и из других високообразовних и истраживачких институција у земљи. Поред тога, својим радовима и критичким дискусијама, у обликовању овог зборника учествовали су и научници са бројних иностраних институција, међу којима су Универзитет Монаш у Мелбурну, Универзитет у Бечу, Универзитет Сорбона у Паризу, Универзитети у Ријеци, Загребу и Сарајеву, Универзитет Доња Горица, SAE Институт у Милану, Универзитет JISU у Чангчуну (Кина), као и друге сродне академске средине.

Принцип пријављивања тема и тематских целина радова за овај зборник почивао је на поштовању идејне, теоријске и методолошке иновативности аутора. Нове идеје, предлози и материјали за анализу били су добродошли на свим нивоима. Уредници зборника нису утицали на тематско, теоријско и методолошко усмеравање садржине било ког рада ка одређеној врсти студија, мотива или интелектуалних оријентација. Уместо тога, испоштован је принцип иновативног приступа и предлагања нових углова гледања на филм и књижевност – свега онога што су научници у својим истраживачким искуствима уочили као тематске целине, проблеме, питања, хипотезе и др. Због тога су у овом зборнику радови груписани у десет поглавља неједнаке дужине, којима смо покушали да дочарамо богатство и разуђеност научних приступа који се рађају при оваквој врсти

студија. Тако ће се у зборнику наћи радови који у центар истраживања стављају проучавања живота и рада истакнутих књижевника и стваралаца који су свој допринос дали и на филмском пољу. Овај зборник настоји да тематски и методолошки уравнотежено обухвати домаће, као и регионалне и међународне проблемске оквири. Као што се дотиче тема односа великих писаца домаћег контекста попут Борислава Пекића и Владана Деснице према филму, и филмских великана као што су Ђорђе Кадијевић, Соја Јовановић и Александар Сокуров, тако проналази и место за промишљања могућности анализе дела Пола Остера, Теодора Росака, Рјуа Муракамија, Олге Токарчук и Мартина Ејмиса.

Примера ради, у једном од централних поглавља зборника уводе се теме дистопије и атмосферичности, као поетичких квалитета којима се већ деценијама у филму и књижевности објашњава свет у коме живимо. У тај фокус постављају се разноврсна књижевна и филмска дела која, с једне стране, осветљавају ове поетичке и филозофске проблеме, а с друге, чине их разумљивим за најширу публику. Овде се осврћемо на примере попут романа Филипа К. Дика и филма *Истребљивач*, као и дела легендарних филмских аутора као што су Дејвид Линч, Ларс фон Трир и Агњешка Холанд.

Посебну вредност овим радовима даје изналажење комплексних и оригиналних аналитичких приступа, какви се у досадашњим теоријским делима не могу наћи као готови модели. Један део радова бави се могућностима преношења класичних књижевних дела на екран (или филмско платно), укључујући дела руских класика, народну епску баштину и књижевна остварења 19. века. Други део фокусира се на савремене уметничке експерименте, истражујући друштвене и културне проблеме кроз интеракцију књижевности и филма, са примерима као што су романи и филмови *Зона интереса*, *Јагна створења*, *Мале жене*, *Аудиција*, екранизација драме *Хадерсфилд* и роман за омладину *Лешо када сам научила да летим*. Поред тога, поглавља анализирају природу егзистенције уметника и уметности у различитим медијима, посматрајући аналогije, блискости, разлике и различите интерпретације јединствених мотива који путују кроз филм и књижевност. Овим су обухваћена дела културних аутора као што су Дејвид Линч, Џим Џармуш, Федерико Фелини и Андреј Тарковски, као и Марсел Пруст, Харуки Мураками, Кормак Макарти, Жил Верн и Всеволод Иванов.

Вреди поменути да овај зборник, поред преиспитивања значења која произилазе из односа дела и његове екранизације, открива и нове перспективе проучавања односа филма и књижевности. Такви приступи постављају темеље за конкретнија истраживачка поља у оквиру ове теме.

На пример, анализира се начин на који се књижевност приказује у филму као медију, као и обрнуто, односно разматрају се феномени филма и књижевности као теме које се могу представити у медију оног другог. Зборник такође обухвата расправе које нуде нове и оригиналне углове културне анализе. Један од примера је аутобиографско писање чувене југословенске глумице Мире Фурлан, док други испитују квалитете „филмичности“ у репрезентацији хуманистичких и етичких вредности, као што показују ТВ серије *Ендевор* и *Подручје без сигнала*.

У овом зборнику равноправно своје место налазе анализа односа културног наслеђа, историје и митологије према њиховој контекстуализацији у филму и књижевности, као и испитивање утицаја најновијих технологија, попут вештачке интелигенције и других дигиталних алата, на феномене наратије. Било да произилази из митске структуре или је преточена у савремену филмску и књижевну продукцију, наратија има јединствен стваралачки и филозофски однос према свету. У зборнику се такође анализирају неки од најстаријих митско-наративних образаца, као што су приче о Одисеју, библијски потоп и мит о Еуридици и Орфеју. Поред тога, разматрају се филмске интерпретације књижевних предлога везаних за традицију, попут Фелинијеве адаптације *Саширикона* Петронија Арбитра, као и могућности екранизације српског средњовековља и народне књижевности.

Један од важних сегмената овог зборника јесте указивање на нова поља применљивости везе филма и књижевности као истраживачког оруђа и платформе за анализу културних достигнућа, која су до сада разматрана углавном традиционалним методама. Пример таквог приступа су текстови који на нов начин читају дела аутора *црној шаласа*, која и данас интригирају проучаваоце књижевности и филма. Посебна тема обухвата и доживљај филмске уметности као вида дочаравања живота уметника, као и посматрање света, времена и других феномена кроз вишеструко освешћено уметничко око. Такви приступи укључују, на пример, ауторске документаристичке радове на основу књижевног предлога Вукице Ђилас или репрезентацију теме ауторства на филму у радовима редитеља Теренса Дејвиса. Зборник такође разматра нове образовне методологије које унапређују разумевање и филма и књижевности, а које се примењују у различитим дискусијама о друштвено-образовним процесима. Како неки радови показују, спрега филма и књижевности присутна је у школском образовању у земљи и иностранству, приближавајући књижевна и културна остварења ученицима. На крају, последњи одељак зборника поставља питање које је данас кључно за нетрадиционално посматрање

хибридних дисциплина: да ли проучавање филма и књижевности у међусобном преплету, као два стваралачка поља која се међусобно инспиришу и тумаче, може допринети очувању интересовања генерација које долазе за хуманистичке, етичке и културне вредности?

Зборник *Филм и књижевност 2.0* баштини нове принципе приступа проучавању дела, опуса, културних покрета, феномена и естетичких проблема. Аутори су охрабрени да развијају интердисциплинарне научне приступе и аргументацију којом поткрепљују своје налазе и закључке. У овом уводу нисмо обухватили све теме и наслове радова, али се надамо да ће читаоци бити инспирисани да открију нове ауторе и тематске изазове. Публикација је резултат интензивне сарадње Одељења за теорију књижевности и уметности и Одељења за историју српске књижевне критике и метакритике, уз подршку колега из свих одељења Института за књижевност и уметност. Нарочито се захваљујемо др Бојану Јовићу на интензивној континуираној подршци и сарадњи и др Јовану Букумири, др Наташи Дракулић Козић, др Јовани Јосиповић, др Лариси Костић, др Снежани Савкић и мср Милице Миланков на организационој и техничкој помоћи.

Зборник је, треба на крају нагласити, усмерен ка подстицању научних иновација, са циљем да оствари истакнути национални и међународни значај, јер формира платформу за хибридно проучавање веза филма и књижевности, из које ће се временом развити ужи и специјализовани правци анализа. Подржавајући креативне и смеле приступе у изграђивању нових концепата, метода и истраживачких оруђа, настојали смо да отворимо простор за истраживања чији ће резултати, уверени смо, утицати и на будуће генерације проучавалаца.

Марија Грујић
Крисџијан Олах